

POČETCI LUTKARSTVA U ZADRU

Doc. dr. sc. Teodora V i g a t o
Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja
Sveučilišta u Zadru, HR

UDK: 792.9 (497.5 Zadar) "1951/1963"

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 6. IV. 2010.

U ovom radu autorica obrađuje djelovanje Kazališta lutaka u Zadru od osnivanja 1951. do profesionalizacije 1963. godine. Prvo desetljeće zadarskog lutkarstva obilježio je rad osnivača, redatelja i glumca Bruna Paitonija, koji je lutku tipa guignol izravno iz Pariza doveo u Zadar i, prvenstveno iz didaktičkih namjena, zadarskoj djeci organizirao lutkarske predstave. U stvaranju Kazališta lutaka u Zadru sudjelovali su glumci, redatelji, scenografi i glazbenici iz Narodnog kazališta koji su bili izravno uključeni u rad predstava ili kao glumci ili redatelji ili su u novinama pisali o lutkarskim predstavama. Analizira redateljske, dramaturške i animatorske posebnosti lutkarskih predstava poznate pod nazivom "Gatarina škola", navodi prve scenografije u Kazalištu lutaka u Zadru, prve plakate i prva priznanja za uspješni rad koje su dobili na gostovanju u Rimu. Sukob osnivača i direktora Paitonija s kolektivom označio je kraj jednog razdoblja, ali i početak novih odnosa i novih poetika u Kazalištu lutaka u Zadru.

Ključne riječi: Zadar, Kazalište lutaka u Zadru, režija, scenografija, Bruno Paitoni, Mile Gatara, 1951. – 1963.

1.

Među kulturnim radnicima Zadra 1951. počelo se govoriti o potrebi osnivanja stalnog kazališta lutaka. Broj stanovnika Zadra opet se popeo na prijeratni "pa da djeca ne bi bila prepuštena sami sebi trebalo se u duhu socijalističkih nastojanja pobrinuti za njihov odgoj".¹ Pedesetih godina XX. stoljeća rađala su se današnja profesionalna lutkarska kazališta u Hrvatskoj,² koja su uglavnom nastavljala

¹ Bruno PAITONI, "Kazalište lutaka u Zadru", *Zbornik Zadar*, urednik Jakša Ravlić, Zagreb, 1964. 710 – 712.

² Prvo kazalište lutaka nakon Drugog svjetskog rata osnovano je u Splitu 1945. godine. Stalno kazalište lutaka u Zagrebu nastaje 1947., kad amatersko društvo pod nazivom *Družina mladih* dobiva status profesionalnog kazališta. Godinu dana kasnije, 1948. *Družina mladih* preimenovala se u *Zemaljsko kazalište lutaka*. U Osijeku je osnovano lutkarsko kazalište 18. svibnja 1952.

prijeratnu tradiciju marionetskih kazališta. Zadarski lutkari nisu imali nikakvu lutkarsku tradiciju. Naime, u Zadru su za vrijeme talijanske okupacije zabilježena samo sporadična gostovanja putujućih lutkara.³ Dvadesetogodišnja izolacija Zadra nakon Rapallskog ugovora onemogućila je, s jedne strane, kulturni kontinuitet, a s druge strane, naseljeno stanovništvo u Zadru nakon odlaska Talijana nije imalo nikakve kulturne navike pa je nakon Drugog svjetskog rata, kada je Zadar vraćen matičnoj zemlji, trebalo stvarati kazalište, ali i kulturne navike.⁴

Na inicijativu predsjednika Narodnog odbora grada Zadra Ante Maštrovića, Bruno Paitoni je dobio zadatak da iz temelja postavi novu ustanovu – Kazalište lutaka.⁵ Prvi zadatak je bio pronaći pogodnu zgradu i prilagoditi njezine prostorije. Ponuđena je zgrada Fiskulturnog doma na atletskom stadionu, poznata kao zgrada na stupovima u Jazinama, što je bilo vrlo zgodno jer je smještena u središtu grada. Imali su sreću jer je bila tek djelomično oštećena od savezničkog bombardiranja, a neposredno prije Drugog svjetskog rata građena je isključivo za društveni i sportski život djece. Narodna vlast je rad na adaptiranju zgrade završila kroz nepuna dva mjeseca. U samom početku stvorena je “unutrašnja organizacija, donesena su pravila

godine. Najmlađe je Riječko kazalište lutaka koje je osnovano 1961. godine. Kratke povijesti profesionalnih kazališta u Splitu, Zagrebu, Osijeku, Rijeci i Zadru nalaze se u: *Hrvatsko lutkarstvo*, Hrvatski centar UNIMA, Zagreb, 1997.

- 3 Više o tome u: Tihomil MAŠTROVIĆ, *Hrvatsko kazalište u Zadru*, Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb, 1985., 213.
- 4 Pedesetih godina XX. stoljeća u Učiteljskoj školi u Zadru Mile Filipi osniva lutkarsku sekciju. Sasvim neznatnim materijalnim sredstvima načinio je prvu malu pokretnu pozornicu i male ili ručne lutke *guignol* ili lutke rukavice. Predstave su se davale u prostorijama veličine jedne učionice. Veća pokretna pozornica sagrađena je kada se Učiteljska škola iz “kuće Vlahov” preselila u zgradu na Obali maršala Tita, današnju zgradu Sveučilišta u Zadru, gdje je sagrađena velika nepokretna pozornica. Na scenu je moglo stati odjednom više animatora, a pozornica je mogla imati i kompleksniju inscenaciju. Doznajemo da su prve *guignol-lutke* imale teške glave izrađene od gline, koje su kasnije zamijenjene lutkama na štapu s kaširanim glavama. Vrlo lijepe kostime za lutke izrađivala je Ljubica Marinić, nastavnica domaćinstva. Iz opisa lutaka doznajemo da su radili posebno glave lutaka, posebno tijelo, a posebno se svakoj lutki šivala odjeća. Kulise su izrađivali učenici na satovima domaćinstva. Vera HORVAT, “Kazalište lutaka”, *Učiteljska škola Zadar 1866. – 1956.*, urednik Dinko Foretić, Zadar, 1956., 267 – 269.
- 5 *Zadar 1944. – 1954.*, urednici: Jerolim Čogelja, Grgo Stipić i Vicko Zaninović, Zadar, 1954., 175; i --, “Osnovat će se kazalište lutaka u Zadru”, *Glas Zadra*, br. 33, 9. 1961. Briga o djeci u gradu Zadru zauzimala je dotad jedan dio aktivnosti narodnih vlasti i masovnih organizacija. Smatralo se kako osnivanje raznih dječjih ustanova nije bilo dostatno jer djeci treba omogućiti da u izvanškolskom vremenu dođu do takve rasonode koja će povoljno utjecati na njihovo formiranje. U vezi s tim, u Zadru će se osnovati kazalište lutaka koje je u drugim gradovima dalo dobre rezultate.

i poslovnici s kojim je uspostavljen red, a koji su omogućili sistematski rad oko savladavanja početničke faze diletantizma”.⁶ Lutkarsko kazalište imalo je na početku isključivo didaktičku namjenu:⁷ da se najmlađim građanima pruži mogućnost pravilnog odgoja i zdrave duhovne zabave, da ih se otrgne od preostalih ruševina i od lošeg utjecaja ulice, da se nađe moćno sredstvo koje će, uz školu i roditelje, pomoći u formiranju mladih i zdravih karaktera,⁸ da izbriše jedan dio posljedica fašističke dominacije i okupacije Italije, da upozna najmlađu generaciju s kulturom naroda, da kulturno uzdigne mlade mase koje dolaze sa sela.⁹ Zadatci koje je postavio Bruno Paitoni bili su sukladni općim zadatcima koji su se javili pri osnivanju lutkarskih kazališta diljem Hrvatske. Naime, kazalište lutaka može poslužiti za razvijanje kulturnih, zdravstvenih i drugih navika.¹⁰ Lutkarstvo utječe na razvijanje shvaćanja i razumijevanja lijepog. Lutkarstvo služi kao nadopuna obiteljskog odgoja pa se zbog toga i roditelje treba uključiti u rad kazališta lutaka. Kazalište lutaka dobit će pravo mjesto ako pronade pravilne metode rada, ako bude djeci zanimljivo u duhu tadašnjih potreba i zahtjeva, ako kazališni djelatnici budu znali pobuditi zanimanje djece, ako njihov rad bude bogat maštom, ako odabrana djela budu bogata radnjom i prikladnim dramskim zbivanjima, ali tako da to sve ima suvremenu umjetničku vrijednost, ako sadržaj bude etički zdrav i napredan, nenametljiv i živ te ako sve to bude koristilo i djelovalo na usmjeravanje djece u pravcu takvih odgojnih utjecaja koji doprinose pozitivnom formiranju ličnosti djece, budućih građana socijalističke zemlje – mislio je Borislav Mrkšić, jedan od najvećih hrvatskih teoretičara lutkarstva pedesetih godina XX. stoljeća.¹¹

⁶ *Zadar 1944. – 1954.*, 175.

⁷ Mladen PETRIČIĆ, “Čarobnjak iz Oza na sceni zadarskog Kazališta lutaka”, *Glas Zadra*, god. 7, br. 278, 20. 10. 1956.

⁸ *Zadar 1944. – 1954.*, 175.

⁹ B. PAITONI, “Kazalište lutaka u Zadru”, 709.

¹⁰ Borislav MRKŠIĆ, “Značenje kazališta lutaka u životu naše djece”, *Bilten*, br. 9, Savez društava “Naša djeca” NR Hrvatske, Centar za kazališta lutaka, Zagreb, 1959., 9.

¹¹ Isto, 10. Zadatci kazališta lutaka proistjecali su iz općih zahtjeva onodobnog društva koji su se odnosili na odgoj i brigu o djeci. Težilo se za svestranim razvojem djece u umnom, etičkom i fizičkom pogledu. Bilo je potrebno naći putove i načine kako razviti svestranu ličnost socijalističkog građanina “koji će biti ne samo zdrav, tjelesno dobro razvijen nego intelektualno i etički izgrađen, s osobinama koji su svojstveni za kulturnog čovjeka.” Mlade generacije trebale su biti oslobođene svih zaostalosti koje su kočile zdrav i prirodan razvoj pojedinca u tadašnjem suvremenom životu.

Kazalište lutaka bila je prva ustanova samostalnog financiranja i smatralo se kako je to najekonomičnije u državi. Glumci lutkari plaćali su se honorarno. Dotacije su dobivali od Narodnog odbora gradske općine. U Kazalištu su radili uglavnom glumci lutkari koji su bili zaposleni u drugim ustanovama. Međutim, svima je bilo jasno kako njihov radni odnos treba drugačije riješiti,¹² što će se dogoditi tek kada se kazalište profesionalizira.

2.

Bruno Paitoni¹³ nije nikada nikome ispričao nešto o tome što ga je privuklo lutkama i kako je upoznao umijeće animacije. Zna se samo da je boravio u Parizu (1924. – 1937.), gdje je, uz studij poljoprivredne tehnologije, došao u dodir s lutkama.¹⁴ Radio je u Guignolovom kazalištu u Parizu i tako se upoznao s ručnom lutkom *guignol* koju je, na neki način, doveo u Zadar. Nije bio čovjek stvaralačkog duha, već zanesenjak, nepokolebljivo uvjeren u svoje poslanje i sposobnost da samo on može mlade lutkare uputiti u animacijsko umijeće.¹⁵ Paitoni je nakon svake predstave izricao ocjene o nastupu svakoga animatora pojedinačno, premda je većinu predstava režirao i u njima glumio vrstan glumac Narodnog kazališta u Zadru Mile Gatara.

Paitoni je lutkarske predstave dijelio na one koje su namijenjene maloj djeci i na one koje su za malo odrasliju publiku. Djeca od 3. do 5. godine sjedila su na "bijelim klupama". Prisustvovao je svakoj izvedbi i pričom objašnjavao sadržaj predstave.¹⁶

¹² *Zadar 1944. – 1954.*, 176.

¹³ Biografske podatke o Brunu Paitoniju pronašli smo u: Pavao JEROLIMOV, "Otac zadarskog lutkarstva", *Lutka*, god. 4., br. 5, 1998., 26 – 28. Rođen je Zadru 1895., a umro u Zagrebu 1980. godine. Završio je višu poljoprivrednu školu u Križevcima. Emigrirao je u SAD. Vraća se u Europu. U Frankfurtu je predavač na Schule der Weissheit. Godine 1924. odlazi u Pariz. Na Sorboni je studirao poljoprivredu. Kasnije se zaposlio u Colege Stanislas i u teatru Guignol, gdje je dobivao dodatnu zaradu. Uoči Drugog svjetskog rata vraća se u Hrvatsku i zapošljava u Institutu za narodno gospodarstvo kao stručnjak za morsko ribarstvo. Poslije rata bio je savjetnik Ministarstva ribarstva tadašnje NR Hrvatske. Bio je tajnik ribarskih škola i planer u tvornicama za preradu ribe u Zadru i Salima. U desetogodišnjem radu u Kazalištu lutaka bio je direktor, umjetnički voditelj, redatelj i scenograf sve do prisilnog umirovljenja 1963.

¹⁴ Nevenka Filipović u intervjuu kaže kako se plemenitaš Bruno Paitoni za vrijeme studija na Sorboni prehranjivao radeći u lutkarskom kazalištu. Nela VALERJEV, "Lutkarstvo nije samo animacija", *Novi list*, 3. 4. 2000.

¹⁵ http://www.zadaretro.info/identitet/lutke/lutkarska_magija.htm (pristup ostvaren 10. 4. 2008.)

¹⁶ A. KUMER, "Prva premijera u Kazalištu lutaka" *Glas Zadra*, br. 328, 12. 10. 1957.

Prošao bi kroz dvoranu i ukratko prepričao što će se gledati. Zatim bi se zvono oglasilo tri puta, otvorila bi se zavjesa i lutke bi došle na pozornicu.¹⁷ Mnoga djeca u Zadru nisu znala hrvatski pa je prije predstave Paitoni prepričavao sadržaj na talijanskom.¹⁸ Pedesetih godina Paitoni je imao jedan brod, dugačak desetak metara, kojim su obilazili otoke. Dok su plovili uz obalu, on bi stajao na provi i vikao: “Evo dolazimooo, dolazimooo!”, a djeca bi za njima trčala uz obalu i vikala: “Evo cirkuuus, evo cirkuuus!”, ispričala je Nevenka Filipović.¹⁹

Paitoniju je bilo važno da se uspostavi komunikacija između lutke i “male publike”; čak štoviše, smatrao je to dužnošću kazališta lutaka. U analizi predstave koju su davali tadašnji polaznici lutkarskog “kursa” kao završni ispit, podjednako se osvrće na govor, vođenje lutke kao i na reagiranje publike. Za najvažniju osobitost predstave navodi harmoniju koju trebaju činiti sve sastavnice lutkarske predstave.²⁰

Bruno Paitoni je vrlo često koristio inscenacije i likove iz filmova Walta Disneya pa se lik Mickey Mouse našao na svim plakatima za predstave Kazališta lutaka u Zadru. Prije izvedbe predstave *Ivica i Marica*, koju je režirao Mile Gatar, na pozornicu dolaze starac kojeg je igrao Bruno Paitoni i mali Mickey. Oni imaju zadatak kraćim dijalogom zainteresirati publiku za radnju.²¹ Za predstavu *Snjeguljicu i sedam patuljka* Grgo Lasan je izradio inscenaciju u stilu Walta Disneya.²² Čitava predstava je rađena po “Disneyevoj verziji” pa su na prokušani način postigli psihološku karakterizaciju likova. Pokraj dinamične fabule i dinamičnih motiva, likovi su izvrsno pogodeni i precizno izdiferencirani. Rezultat svega toga je cjelovita scenska slika bez prevelike teatralnosti. Paitoni je uspio publiku uvući u igru, što je smatrao jednim od najvažnijih zadataka kazališta lutaka.

U izvješću nakon desetogodišnjega rada Bruno Paitoni²³ piše kako su se na repertoaru uglavnom našle bajke poznatih svjetskih i domaćih književnika. Od stranih je nabrojio Hansa Christiana Andersena, braću Grimm, Aleksandra Sergejeviča Puškina, Harriet Beecher Stowe, Carla Collodija, a od naših pisaca spominje najprije Vladimira Nazora, Ivanu Brlić-Mažuranić, Vojmila Rabadana, Mladena Širolu, Željka

17 mit, “Ispred i iza okvira kazališta lutaka. *Tajna na Ćurkovcu*”, *Glas Zadra*, br. 402, 28. 3. 1959.

18 N. VALERJEV, “Lutkarstvo nije samo animacija”, *Novi list*, 3. 4. 2000.

19 Isto.

20 P. B. “Svjetionik i Lijeni macan”, *Glas Zadra*, br. 247, 10. 3. 1956.

21 n. n., “*Ivica i Marica*, premijera u Kazalištu lutaka”, *Glas Zadra*, br. 76, 25. 10. 1952.

22 Ljudevit GEROVAC, “Lutak Pinokjo” *Glas Zadra*, br. 87, 17. 1. 1953.

23 B. PAITONI, “Kazalište lutaka u Zadru”, 710.

Hella, Juru Bukšu, Jozefinu Bay te Milu Gataru i Nevenku Filipović, glumce Kazališta lutaka koji su adaptirali bajke za lutkarska uprizorenja.

Na sceni novoosnovanog Kazališta lutaka našle su se bajke zato što su polazili od činjenice kako se dijete odnosi prema događajima i likovima u bajci kao da su stvarni pa se bajkom najbolje mogu afirmirati pozitivne odgojne crte, što je bio zadatak svake predstave.²⁴ Inače se smatralo kako autori lutkarskih predstava trebaju pažljivo birati sadržaje koji se djeci prikazuju zbog toga što je u dječjoj psihi moguć brzi prijelaz iz realnog u irealno pa preveliko uživljavanje u situacije obvezuje. Glumac Narodnog kazališta u osvrtu na lutkarsku predstavu *Snjeguljica i sedam patuljaka* kaže kako spomenuta bajka na scenu donosi mnogo čudnovatih događaja u kojima se isprepliću realnost i fantazija, imaginarni i stvarni svijet: "... bajka je puna čarolija te atmosfere raspjevanog života i tajanstveno mračnih sila".²⁵ "Razvijanje etičkih vrijednosti potrebno je već u najranije doba dječjeg razvoja", tvrdi nepotpisani kritičar, i dodaje kako je Stanislavski u svojim naputcima isticao mogućnost uživljavanja koja je jedino i potpuno potrebna djetetu.²⁶

Kao repertoarnu posebnost navodimo činjenicu kako su željeli da u prvi plan postave neživu materiju koju treba oživjeti. Priča o jednom drvenom lutku koji postaje živi dječak, bila je izvrstan okvir unutar kojega se djeci može mnogo toga reći²⁷ pa se *Lutak Pinokio* (1953.) vrlo brzo uprizorio na zadarskoj lutkarskoj sceni.²⁸

24 T. KUMER, "Širolina, Biserka i sestrice", *Glas Zadra*, br. 356, 26. 4. 1958.

25 Prema I. IVEZIĆ, "*Snjeguljica i sedam patuljaka*". U zadarskom Kazalištu lutaka", *Glas Zadra*, br. 59, 28. 6. 1952.

26 B. M., "Kazalište lutaka i djeca" *Glas Zadra*, br. 179, 20. 11. 1954.

27 Lj. GEROVAC, "Lutak Pinokjo", *Glas Zadra*, br. 87, 17. 1. 1953.

28 "U kazalištu lutaka nikako djeci ne bi trebalo davati sadržaje u kojima postoji dominacija neljudskih odnosa zbog klasne pripadnosti, nacionalnosti, spola i vjere, pobjeda jačeg nad slabijim, pobjeda bogatstva nad siromaštvom, pobjeda muškarca nad ženom i obratno. Teško je odrediti što iz riznice dječje klasike ima pravo mjesto u raznim pričama iz prošlosti, kao što su Crvenkapica, Ivica i Marica, Pepeljuga i mnoge druge slične priče. Možemo biti sigurni da u svim tim pričama ima i dobrih stvari, ali i mnogo starudije koje su tuđe našim shvaćanjima i našim potrebama. Rad kazališta treba usmjeriti na suvremenu tematiku s područja nauke, tehnike i umjetnosti. Djeci treba približiti život s pozicija suvremenog života u kojem se čovjek služi elektronikom, automobilom, avionom i živi uz svemirsku raketu i tvornicu. Sve to premalo ulazi u naše repertoare. Još se i danas susrećemo s elementima koji bi mogli djecu odvesti u mistificizam i nenaučna shvaćanja." B. MRKŠIĆ, "Značenje kazališta lutaka", 8.

3.

Deset godina paralelno djeluju i lutkarsko i glumačko kazalište. Njihove djelatnosti neminovno se preklapaju, iako djeluju sasvim izolirano.²⁹ U prvoj predstavi *Crvenkapice* glumili su mahom glumci iz glumačkog kazališta.³⁰ Većinu praižvedenih predstava u razdoblju od 1952. do 1959. režira Mile Gatara. Među prvim redateljima u Kazalištu lutaka u Zadru nalazi se i Ilija Ivezić, glumac glumačkog kazališta.³¹ Glumac iz Narodnog kazališta Živko Prokić režirao je predstavu *Hajka* (1959.), zatim godinu dana kasnije Zvonko Festini, također glumac iz Narodnog kazališta režira prvu lutkarsku predstavu *Branka Nevaljanka*, prije kraja paralelnog djelovanja glumačkog i lutkarskog kazališta gost redatelj Bogdan Jerković iz Narodnog kazališta na lutkarskoj sceni postaviti će predstavu *Hrabri miš i pustolovni vitezovi*, glumac iz Narodnog kazališta Abdulah Seferović postavio je na scenu *Mačka Tošu* (1963.) Branka Ćopića, Šime Dunatov je 1966. režirao predstavu Pavla Bačića *Miki i njegova družina*, Sabrija Biser kao glumac iz Narodnog kazališta potpisuje scenografiju za predstavu *Čiča Tomina koliba, Toporko i tri župančića* (1954.), dok također glumac iz glumačkog kazališta Vlado Krstulović za potrebe lutkarskog kazališta dramaturgizira Perraultovu priču *Mačak u čizmama* (1955.). Redatelj Narodnog kazališta Davor Mladinović je za predstavu *Pionir Grujo* (1952.) napisao glazbu, doznajemo iz plakata za predstavu, a dirigent Karlo Radinger spominje se kao glasovirska pratnja. Glumci iz Narodnog kazališta – Zvonko Festini, Živko Prokić i Abdulah Seferović – najprije će se pojaviti kao glumci u lutkarskom kazalištu, a kasnije se istaknuti kao redatelji s posebnim senzibilitetom i najaviti novu poetiku Kazališta lutaka u Zadru. Glumica Kosovka Kužet iz Narodnog kazališta zaigrati će i u lutkarskom kazalištu, ali se nije okušala kao redateljica, kao ni Borna Šarić. Glumci iz Narodnog kazališta Ilija Ivezić

²⁹ Državni arhiv u Zadru (dalje, DAZD), NOOZ, A. z. 76/1, 13. 4. 1961., 03/1-4183/1-61. Glumac Eduard Bajlo Kazalište lutaka naziva filijalom Narodnog kazališta jer se probe i predstave održavaju prema mogućnostima glumaca iz Narodnog kazališta. Honorarni radnici bi trebali biti na raspolaganju kazalištu. Mile Gatara, koji igra jednu od naslovnih uloga u predstavi *Čarobnjak iz Oza*, radi svojih obveza prema Narodnom kazalištu nije mogao sudjelovati na premijeri, pa čak ni u nekoliko predstava kasnije, a za taj rad je bio plaćen.

³⁰ Borna Šarić, glumica iz Narodnog kazališta, glumila je lovca Luku, Kosovka Kužet je bila vila, Grgo Lasan je bio vuk, a Ilija Ivezić medvjed. Na popisu glumaca se još nalaze: Neda Cvek kao Crvenkapica, Nevenka Filipović kao kuma Mara i Nives Banić kao Ivica, koje nismo pronašli na popisu glumaca iz Narodnog kazališta.

³¹ Popis svih članova Narodnog kazališta u Zadru vidi u: Marko VASILJ, "Trideset godina zadarskog narodnog kazališta", *Zadarska revija*, vol. XXIV, br. 5-6, 1975.

i Adolf Bilić te glumica Vilma Mihaljević samo su nezapaženo zaigrali s lutkama. Naime, glumac Ilija Ivezić je pisao u tjedniku *Glas Zadra* osvrtu na predstave *Pepeljuga*³² i *Snjeguljica i sedam patuljaka*,³³ a redatelj Narodnog kazališta Ljudevit Gerovac pisao je o predstavama *Pionir Grujo*,³⁴ *Pospanko i Zmaj*³⁵ i *Lutak Pinokio*.³⁶ Kada je već riječ o onima koji su pisali o kazalištu lutaka, spomenimo još i činjenicu kako je Ljudmil Gotcheff pisao o prvoj izvedbi predstave Kazališta lutaka u Zadru, Nazorovoj *Crvenkapici*, a bio je scenograf u Narodnom kazalištu. Sabrija Biser, glumac iz Narodnog kazališta, piše o izvedbi *Male Floramy*.³⁷ Scenograf Ivo Blažinić pomagat će Željenu Markovini u izradi lutaka za predstavu *Kuhar Miško*, a scenograf Zdenko Venturini će biti suradnik u Kazalištu lutaka sve dok se Branko Stojaković nije nametnuo kao stalni scenograf.

Zabilježena je inscenacija Branka Stojakovića u Narodnom kazalištu za predstavu *Vuk Bubalo*, koja je rađena prema tekstu Branka Ćopića. Kritiku je napisao Nikica Kolumbić, koji nije imao mnogo hvale niti za tekst niti za izvedbu; međutim, kritiku je završio tvrdnjom kako možemo istaknuti simpatičnu, komičnu inscenaciju koju je izradio Branko Stojaković.³⁸

Nekako u isto vrijeme kada se osnovalo Kazalište lutaka u Zadru, na prostore zadarske kazališne scene dolazi Gavellin učenik Miro Marotti.³⁹ Marotti je, radeći s glumcima, provodio Gavelline zamisli o spajanju književnosti i izgovorene riječi na sceni, a jedan od njegovi najboljih sljedbenika bio je glumac Mile Gatara, koji je kasnije postao redatelj i glumac u Kazalištu lutaka. Marotti je nastojao dosljedno provoditi “ideju riječi” prema Gavellinom naučavanju. Naime, autentičan autorov tekst nije morao biti fiksiran, ali je trebao imati usklađen ritam i tempo te biti kompozicijski uravnotežen. Gavella⁴⁰ je učio svoje učenike kako pretvoriti pisanu

32 I. IVEZIĆ, “Osvrt na rad Kazališta lutaka u Zadru”, *Glas Zadra*, br. 50, 19. 4. 1952.

33 I. IVEZIĆ, “Snjeguljica i sedam patuljaka u zadarskom kazalištu lutaka”, *Glas Zadra*, br. 59, 28. 6. 1952.

34 Lj. GEROVAC, “Pionir Grujo, premijera u Kazalištu lutaka”, *Glas Zadra*, br. 82, 5. 12. 1952.

35 Lj. GEROVAC, “Pospanka i zmaj”, *Glas Zadra*, br. 96, 21. 3. 1953.

36 Lj. GEROVAC, “Lutak Pinokio”, *Glas Zadra*, br. 87, 17. 1. 1953.

37 Sabrija BISER, “Premijera Male Floramy u izvedbi Kazališta lutaka”, *Glas Zadra*, br. 125, 24. 10. 1953.

38 Nikica KOLUMBIĆ, “Loša komedija na zadarskoj sceni”, *Slobodna Dalmacija*, br. 5358, 11. 5. 1962.

39 Miro MAROTTI, *Novostvorena glumačka osobnost*, ArTresor, Zagreb, 2003., 59 – 72.

40 Branko GAVELLA, *Hrvatsko glumište*, GZH, Zagreb, 1982., 12 – 23. U poglavljima *Jezična usmjerenost hrvatskog kazališnog stvaranja, Individualizam, Diletantizam, realizam i nepatetičnost i Novi glumački stil* Gavella razlaže svoju metodu rada s glumcima.

riječ u govorni izričaj i pri tome pravilno, logično i dosljedno ljudski misliti i djelovati u radnji na pozornici. Izbjegavali su čistu tehniku i zanat i bilo kakvu formulu ili naučena pravila koja bi im trebala služiti kao osnova za stvaranje uloga.⁴¹

Prve napise o zadarskom lutkarstvu pisali su kritičari koji su proizašli iz glumačkog kazališta pa su predstave gledali kroz takvu prizmu. Kritika se odnosila na režijska i mizanscenska rješenja, jer drugih i nije bilo, a ostale sastavnice lutkarske igre spominjale su se samo usput. Na glazbu, scenografiju i izradu lutaka kritičari su se osvrtni jednom rečenicom ili obično samo sintagmom “zadovoljili su”, dok su u detalje opisivali govor i glumu svakoga glumca. Zanimljivo da nitko ne upotrebljava ni naziv za tip lutke. Saznat ćemo da je riječ o *guignolima* u osvrtu Zdenka Venturinja “Kazalište lutaka u Zadru”⁴² i u jednom članku koji govori općenito u ulozi kazališta lutaka u razvoju djeteta.⁴³

4.

Mile Gatara,⁴⁴ koji je utemeljio zadarsku lutkarsku školu, potpisuje režiju prve

⁴¹ M. MAROTTI, *Novostvorena glumačka osobnost*, 65. Cjeloviti duhovni život može se ostvariti jedino ako se izbjegne šablonizirani pristup. Zadanom sadržaju mora se pridodati određena količina novog sadržaja pa se tako zadani tekst pretvara u umjetnost. Međutim, željeli su se riješiti oponašanja, primjene nečega što je izvanjski rezultat duhovnog sadržaja. Tražili su bit riječi, njihovu sliku, njihov unutrašnji smisao. Riječi su se počele stapati s cjelokupnom prirodom čovjeka, i tjelesnom i duhovnom.

⁴² Zdenko VENTURINI, “Kazalište lutaka u Zadru”, *Kazališni list Narodnog kazališta – Zadar, sezona 1953. – 54.*, br. 1, 1953.

⁴³ B. M., “Kazalište lutaka i djeca”, *Glas Zadra*, br. 179, 20. 11. 1954.

⁴⁴ *Dvadeset godina Kazališta lutaka Zadar*, urednici Luko Paljetak i Pero Mioč, Kazalište lutaka, Zadar, 1972. Mile Gatara bio je od 1948. do 1963. istaknuti glumac u Narodnom kazalištu Zadar, zatim glumac u narodnim kazalištima u Vršcu i Zenici. Svoje znanje prenosio je na učenike Učiteljske škole u Zadru, ŠUP-a, osnovnih škola “Krstu Ljubičić” i “Velimir Škorpik”. Pokretač je Dramskog studija Zadar, gdje je postigao zavidne rezultate pa je s amaterskom grupom bio na finalu Jugoslavenskih amaterskih kazališta koje se održavalo na Hvaru. DAZD, fond Učiteljska škola u Zadru, Iz sjednice Nastavničkog vijeća održane 12. 2. 1958. Mile Gatara je bio zadužen za rad u Učiteljskoj školi u lutkarskoj i dramskoj sekciji. U Učiteljskoj školi su se, pokraj općepoznatih naslova adaptiranih bajki kao što su *Crvenkapica*, *Pepeljuga* i *Mlinar i njegov mačak*, igrale i lutkarske igre. To je npr. *Kuhar Miško* autora Željka Hella, naslov koji pronalazimo i na zadarskoj lutkarskoj sceni 1956., a predstavu je režirao Mile Gatara. Međutim, Mile Gatara je bio uključen u rad dramske sekcije. S učenicima je postavio dramsku igru *U carstvu patuljaka*, djelo Mladena Širole, jednog od najzastupljenijih autora na hrvatskim lutkarskim scenama. Isti taj naslov nalazimo 1956. na repertoaru Kazališta lutaka u Zadru, također u režiji Mile Gatara. I narodna priča *Dugonja, Trbonja i Vidonja* po adaptaciji Mladena Širole naći će se na repertoaru Kazališta lutaka u Zadru 1958., a predstava se igrala u Učiteljskoj školi. Lutkari

predstave što je praižvedena na sceni Kazališta lutaka u Zadru. Mile Gatara bio je najprije bankovni činovnik, a potom glumac Narodnog kazališta. Slovio je kao dobar glumac koji je mnogo učio od Mira Marottija o Gavellinoj “ideji riječi”⁴⁵ koju je prenosio u lutkarski izraz kroz režiju i lutkarsku animaciju. U prvoj kritici prve lutkarske predstave, a bila je to *Crvenkapica* koja je rađena prema Nazorovom literarnom predlošku, stajalo je kako je koncepcija redatelja Mile Gatara uglavnom pravilno postavljena.⁴⁶ Pravilno bi trebalo značiti provođenje Gavelline “ideje riječi” na lutkarski izraz. Kritičar jedino zamjera što u nekim dijelovima predstave glumci nisu uspjeli uskladiti “glasovnu interpretaciju glumaca s mizanscenom”. Međutim, ističe kako Gatara ima veliku vrijednost za pravilno postavljanje glasovnih razlika, smatrajući kako je to vrlo značajno za lutkarski izraz. Skladnost ritma i tempa predstave i stvaranje kompozicijske ravnoteže smatrala se režijskom posebnosti predstava Mile Gatara.⁴⁷ On je obično u prvim slikama laganim tempom uvodio u dramski zaplet kako bi maloj djeci dao vremena da razviju maštu ili da bolje prate radnju.⁴⁸ Sve predstave su završavale uobičajenim pjevanjem. Znalo se dogoditi da su zbog sporog tempa predstave postale dosadne. Međutim, predstave koje je režirao Mile Gatara bile su vrlo dobro uvježbane te su djelovale ujednačeno s posebnom “dinamikom.”⁴⁹ Pjevanje na kraju predstave u nekim situacijama je znalo odudarati

Učiteljske škole igrali su predstavu *Zlatokosa* koja se davala povodom praznika 8. ožujka, a u Kazalištu lutaka je postavljena na scenu 1960. godine. T. MAŠTROVIĆ, *Hrvatsko kazalište u Zadru*, 203. Mile Gatara je u Narodnom kazalištu 1957. režirao dječji igrokaz u tri čina *Čarobnu frulicu* prema tekstu Mladena Širole. N. D. “Standardna predstava”, *Glas Zadra*, br. 986, 19. 9. 1970. Na pitanje novinara zašto voli dramatisirati bajke Ivane Brlić-Mažuranić, Mile Gatara je odgovorio kako su njezina djela nastala iz slobodnih i neobuzdanih zamaha mašte pa daju mogućnosti lutkama da se razigraju u svojem svijetu. U svim pričama dominira etika koja je nikla iz topline doma što djeca odmah prepoznaju. Folklor i plemenite misli, pitanje pravde, dobrote i ljubavi dominiraju u svim pričama Ivane Brlić-Mažuranić.

⁴⁵ M. MAROTTI, *Novostvorena glumačka osobnost*, 71.

⁴⁶ Ljudmil GOTCHEFF, “Nazorova Crvenkapica u izvedbi zadarskog kazališta lutaka”, *Glas Zadra*, br. 42, 12. 1. 1952. Prema T. MAŠTROVIĆU, *Hrvatsko kazalište u Zadru*, 191, Nazorova *Crvenkapica* je bila postavljena i na scenu Omladinsko-pionirskog kazališta u režiji Zlatka Cvetkovića 6. siječnja 1947. godine. Glazbu potpisuje Milan Miljuš, isto kao i u lutkarskoj verziji *Crvenkapice* iz 1952.

⁴⁷ M. PETRIČIĆ, “Premijera *Cvilidrete*. Završena sezona u Kazalištu lutaka”, *Glas Zadra*, br. 262, 30. 6. 1956.

⁴⁸ BP [Bruno Paitoni], “Druga premijera u Kazalištu lutaka. *Čarobnjak iz Oza*”, *Glas Zadra*, br. 277, 13. 10. 1956.

⁴⁹ M. PETRIČIĆ, “Premijera *Cvilidrete*. Završena sezona u Kazalištu lutaka”, *Glas Zadra*, br. 262, 30. 6. 1956.

od radnje i narušavati cjelovitost izvedbe⁵⁰ pa je kritičar Mladen Petričić predložio kako bi trebalo izbjeći uvijek isti završetak s uobičajenim pjevanjem jer je to već poznato publici i ne uklapa se uvijek u sadržaj priče koja se prikazuje.⁵¹

Povodom premijere predstave *Pionir Grujo* i *Lutak Pinokio*, na način režiranja lutkarskih predstava Mile Gatara osvrnuo se Ljudevit Gerovac, koji je i sam bio redatelj pa je lutkarske predstave mjerio estetskim mjerilima glumačkog kazališta.⁵² On kaže kako je Mile Gatara predstave vodio sigurnom redateljskom rukom jer je dobro poznao scensku tehniku. Obično je tekstove za glumačko kazalište prilagođavao za lutkarska uprizorenja koja bi vješto kratio pa se sadržaj mogao dobro pratiti, a radnja je tekla logično. Predstave su bile efektne, privlačne i s mjerom u svim oblicima izraza.⁵³ Prilagodbama za “malu pozornicu” znao je napraviti vrlo spretna rješenja. Isto tako dobro je znao mizanscenski osmisliti masovne scene, što je jako važno za lutkarski izraz.⁵⁴ U cjelovitoj i ujednačenoj predstavi *Mali ptičar* Gatara je najprije dramatisirao tekst, potom uspješno kratio suvišne dijelove i tako postigao brzi ritam kojim je omogućio “kreativno ispoljavanje unutrašnjih treperenja i vanjskih glumačkih doživljaja lišenih suvišnih verbalnih opterećenja”.⁵⁵ U odabranim tekstovima polazio je od ljudskog i poetskog, a potom radio na skladnosti pokreta i riječi, koja je u lutkarskoj umjetnosti najvažnija, napisao je kritičar povodom premijere predstave *Ivica i Marica*.⁵⁶ S druge strane, Mile Gatara je znao posegnuti za realističkim izrazom, kao u predstavi *Veliki cirkus* Željka Hella.⁵⁷ Režirao je i predstave koje su rađene po narodnim motivima. U predstavi *Nejaki Grujica* nastojao je izraziti legendarnost koju je očuvao uvodeći u govor turcizme i folklorne elemente.⁵⁸

50 M. PETRIČIĆ, “Prva premijera zadarskog kazališta lutka. *Kraljević i prosjak*”, *Glas Zadra*, br. 188, 29. 9. 1955.

51 Isto.

52 Prema T. MAŠTROVIĆU, *Hrvatsko kazalište u Zadru*, 197, Ljudevit Gerovac je režirao samo jednu predstavu. Riječ je o predstavi *Crvene ruže*, komediji u tri čina Alda de Benedettija. Premijerno je izvedena 7. prosinca 1952.

53 O predstavama *Pionir Grujo* i *Pinokio* pisao je Lj. GEROVAC, “Pionir Grujo. Premijera u Kazalištu lutaka”, *Glas Zadra*, god. 3., br. 82, 5. 12. 1952.; Lj. GEROVAC, “Lutak Pinokio. Nova premijera u Kazalištu lutaka”, *Glas Zadra*, god. 4., br. 87, 17. 1. 1953.

54 A. KUMER, “*Vuk i tri kozlića*”, *Glas Zadra*, br. 347, 1. 3. 1958.

55 bm, “*Mali ptičari*”, *Glas Zadra*, br. 396, 14. 2. 1959.

56 R. DOBRA, “Uspjeh igrokaza *Ivica i Marica* na sceni Kazališta lutaka u Zadru”, *Glas Zadra*, br. 508, 22. 4. 1961.

57 M. PETRIČIĆ, “Novo na lutkarskoj sceni Zadra”, *Glas Zadra*, br. 300, 12. 4. 1957.

58 B. M., “*Nejaki Grujica* na sceni Kazališta lutaka u Zadru”, *Glas Zadra*, br. 410, 23. 5. 1959.

Gatara je u prvom desetljeću stvaralaštva Kazališta lutaka u Zadru uglavnom prilagodio sva djela za lutkarska uprizorenja. Međutim, po njegovim dramaturzijama igrala su mnoga lutkarska kazališta, a na jednom natječaju u Novom Sadu dobio je i nagradu za dramaturgiju. Djela bi dramaturgirao tako do bi odabrao odlomke pomoću kojih bi ispričao priču.⁵⁹ Mile Gatara se, zajedno s Brunom Paitonijem, predstavio i kao scenograf, i to u predstavama *Dva cvancika*, *Srebrni papčić*, a u režiji predstave *Robinzon Kruzoe* (1960.) Gatara je prvi put koristio svjetlosne efekte koji su lijepo harmonizirali događaje i koristili boljem razumijevanju radnje.⁶⁰

Mile Gatara je na lutkarsku scenu postavio operete *Malu Floramy*⁶¹ i *Splitski akvarel*. Za stavljanje operete na scenu glumac Narodnog kazališta Sabrija Biser, koji piše o tom događaju, kaže kako je riječ o “eksperimentu”.⁶² Sabrija Biser opisuje malu scenu na kojoj se pojavljuje splitska riva s prepoznatljivim palmama i atmosfera karnevalske večeri. Mile Gatara je u operetu uveo dva nova lika: lisicu i magarca, koji u stopu prate glavnog junaka Bepa Pegulu i tumače svaki novi prizor tako da djeca mogu pratiti tijek radnje. U ulozi Floramy pojavila se Nevenka Filipović čiji glas se lijepo slagao s talentiranim tenorom Dare Kalmete koji je pjevao rolu Mirka. Mile Gatara je bio u ulozi Bepa Pegule. “Poneke scene su bile toliko dobre da smo imali dojam kako su lutke žive”, zapisao je oduševljen glumac Sabrija Biser. Uspješnim gostovanjem u Splitu kritičar primjećuje kako je položen ispit zrelosti jer Splitski bi izviždali glumce da nisu uspjeli izvesti predstavu u duhu autorove osnovne koncepcije. Kazalište je iz zanatskog prešlo u umjetničku sferu pa lutkarske predstave može prihvatiti i odrasla publika, zaključio je nepotpisani kritičar.⁶³ Godinu dana

⁵⁹ nm, “Priznanje lutkarskom kazalištu”, *Glas Zadra*, br. 326, 28. 9. 1957.

⁶⁰ A. KUMER, “Robinzon Kruzoe”, *Glas Zadra*, br. 446, 5. 2. 1960.

⁶¹ --, “Pred izvedbu operete Mala Floramy”, *Glas Zadra*, br. 20. 8. 1952. U Zadru se dvije godine za redom postavljala na scenu opereta *Mala Floramy*. Za izvedbu ove operete kao stalni dirigent i rukovodilac muzičke grane angažiran je Karlo Radinger, dugogodišnji kazališni radnik u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu i dotadašnji dirigent rukovodilac zagrebačkog kazališta “Komedijski”. Inače je studirao glazbu u Beču, gdje se na izvorima upoznao s operom. Karlo Radinger je došao u Zadar na poziv uprave kazališta i s najvećim oduševljenjem pristupio ostvarenju postavljenog zadatka. Naime, na zadrskoj kazališnoj sceni počele su se pojavljivati opere pa je smatrao logičnim da je uprava kazališta zaposlila dirigenta. Bio je to teški zadatak za zadrski ansambl, pogotovo što Zadar nije imao operni kolektiv niti vlastiti zbor i orkestar. Pitanje zbora riješeno je tako da se za sudjelovanje u glazbenim predstavama koristio zbor iz Arbanasa. Taj zbor je imao vrlo talentirane, ali neiskusne pjevače s kojima je bilo dosta teško raditi, kazao je Radinger.

⁶² S. BISER, “Premijera *Male Floramy* u izvedbi kazališta lutaka. Smjeli pothvat kazališnog ansambla”, *Glas Zadra*, br. 125, 24. 6. 1953.

⁶³ P., “Uspjelo gostovanje Kazališta lutaka u Splitu”, *Glas Zadra*, br. 151, 8. 5. 1954.

kasnije na zadarsku lutkarsku scenu Mile Gatara postavio je drugu Tijardovićevu operetu *Splitski akvarel*. Solisti su bili Tončika Usek kao Marica i Josip Špralja kao Tonći. Perinu Štranberu igrala je vrlo uspješno Nevenka Filipović. Dobre lutke, dobra inscenacija, dobro postavljene masovne scene učinile su ovu predstavu prihvatljivijom od *Male Floramy*.⁶⁴ Četiri godine kasnije (1958.) na scenu Kazališta lutaka u Zadru Mile Gatara je ponovo postavio *Splitski akvarel*. Solo partije i duete pjevali su Vilma Petrović i Josip Špralja, zatim Stjepko Križanić kao gost.⁶⁵

Nakon desetogodišnjeg rada publika se pomalo zasitila ujednačenih režija Mile Gatara. Tražio se drugačiji stvaralački odnos glumca prema lutki. Zamjerali su glumcima da su postali neuvjerljivi, da su počeli glumiti previše melodramatski, neproživljeno i isforsirano; osim toga, koristili su zastarjele i neinventivne lutke.⁶⁶ Kao nedostatak režija Mile Gatara navodilo se kako bi trebalo biti u predstavama malo više ritma, a s druge strane, trebalo bi izbjegavati suviše melodramatske tonove, preporučivali su kritičari.⁶⁷

5.

Osim Bruna Paitonija i Mile Gatara, u prvom desetljeću djelovanja Kazališta lutaka zabilježeni su redatelji: Živko Prokić s režijom predstave *Hajka* (1959.), Lucijan Latinger koji je režirao predstavu *Vasilisa prekrasna* (1963.) prema adaptaciji ruske priče Željka Hella,⁶⁸ Ilija Ivezić koji je režirao predstavu *Lijeni macan* (1952.) Đurđe Dević i Davor Herceg koji je režirao predstavu prema tekstu Željka Hella *Kuzma Zamlati i njegov sluga* (1957.). Krajem prvog desetljeća redatelj Bogdan Jerković⁶⁹ režirao je predstavu *Hrabri miš i pustolovni vitezovi* (1962.) prema tekstu

⁶⁴ Zorko VOJKOV, "Splitski akvarel, najuspjelija dosadašnja premijera", *Glas Zadra*, br. 182, 11. 11. 1954.

⁶⁵ Antun KUMER, "Nova iskustva. Opereta *Splitski akvarel* na sceni Kazališta lutaka, *Glas Zadra*, br. 535, 5. 4. 1958.

⁶⁶ R. D., "Dječji igrokaz *Lutke male Kozete* na sceni Kazališta lutaka u Zadru. Nedostignute kreativne mogućnosti", *Glas Zadra*, br. 607, 20. 4. 1963.

⁶⁷ nm, "Priznanje lutkarskom kazalištu", *Glas Zadra*, br. 326, 28. 9. 1957.

⁶⁸ R. DOBRA, "Impresivan kvalitet", *Glas Zadra*, br. 589, 8. 12. 1962. Po Hellovoj adaptaciji ruske narodne priče *Vasilisa prekrasna*, Latinger je napravio zanimljivu i dinamičnu predstavu kakvu se samo može poželjeti, i to bez obzira na činjenicu da mu je ovo prva režija u Kazalištu lutaka. Inzistirao je na dramskom i na duhovitom.

⁶⁹ Postavio na scenu predstavu *Hrabri miš i pustolovni vitezovi* Zlate Kolarić Kiš.

Zlate Kolarić-Kiš koja je značila početak osuvremenjivanja lutkarskog izraza. Naime, napravio je predstavu u čistom "lutkarskom mediju", koja je odudarala od ustaljenih i preživjelih realističkog predstava gdje se oponašalo glumačko kazalište. Udaljio se od realističnog izraza stavljajući naglasak na groteskno. Polazio je od pretpostavke kako lutka nije sredstvo kojom se oponaša živa materija pa priča nije ispričana konvencionalnim, nego lepršavim i u isto vrijeme osebjunim jezikom stilizacije i groteske.⁷⁰ Prva režija Zvonka Festinija zabilježena je 1960. godine. Bila je to predstava *Branka Neveljanka*, prema tekstu Mladena Širole, u kojoj je jasno izdiferencirao likove i logično postavio mizanscenu. Naglasio je odgojnu stranu djela. U prvi plan došla je lutka, a *gluma* je bila podčinjena lutkarskom izrazu.⁷¹ U predstavi *Zečić Uško i bratić mu Duško* (1961.), koja je rađena po motivima *Čarobne papuče* ruskog dječjeg pisca G. Matvejeva, Festini se vidljivo udaljio od uobičajenih redateljskih postupaka po kojima su bile poznate lutkarske predstave Mile Gatara. Uz neophodan dramaturški zahvat, odbacio je konvencionalna faktografska rješenja.⁷² U predstavi *Sršljen hoće da ratuje* posvetio je pozornost "animaliziranju pokreta i glasa" kako bi bumbara približio bumbaru, cvrčka cvrčku, stršljena sršljenu. Festini je u ovoj predstavi imao nekoliko stvaralačkih trenutaka. Najprije je skratio tekst da bi izbjegao monotoniju i tako dobio na dinamičnosti, a pauka je doveo na scenu u automobilu. U scensku igru je ukomponirao interesantnu igru s klavirom i sa sjenama, a zatim je lutke pokrenuo u ritmu *twista* stvarajući na mahove uzavrelu atmosferu.⁷³

Prije kraja prvog desetljeća djelovanja Kazališta lutaka u Zadru glumica Nevenka Filipović postavljala je na scenu svake godine po dvije predstave: *Kroz buru i oluju* (1960.) D. Morović; *Sebičnu djevojku* (1961.) Mladena Širole; *Alibabu i 40 hajduka* (1962.); *Psića i mačkicu* (1962.) Jozefa Čapeka; *Kako je mjesec pobjegao s neba* (1963.) Željka Hella i *Operu za tri groša* (1963.) Jovana Maksimovića. Režirajući svoju treću predstavu, *Alibabu i 40 hajduka*, Nevenka Filipović se predstavila kao zrela redateljica. Radnju je vodila nenametljivo i duhovito, vješto izbjegavajući opasnost da ne zapadne u karikaturu.⁷⁴ U režijskom konceptu predstave *Psić i mačkica* glumica

70 R. DOBRA, "Izrazito lutkarska predstava. *Hrabri miš i pustolovni vitezovi* na sceni kazališta lutaka u Zadru", *Glas Zadra*, br. 592, 29. 11. 1962.

71 T. KUMER, "*Branka Neveljanka*, Igrokaz u tri čina Mladena Širole", *Glas Zadra*, br. 452, 19. 3. 1960.

72 U. KOVAČEVIĆ, "Impresivna lutkarska predstava", *Glas Zadra*, br. 497, 4. 2. 1961.

73 R. DOBRA, "Preteško na djecu. Dječji igrokaz *Stršljen hoće da ratuje* na sceni Kazalištu lutaka u Zadru", *Glas Zadra*, br. 603, 23. 3. 1963.

74 R. DOBRA, "Solidno ostvarenje. U kazalištu lutaka izveden igrokaz *Alibaba i 40 hajduka*", *Glas*

Helena Miodrag, u ulozi pripovjedača, povremeno je napuštala svoju sjedalicu ispred pozornice i dolazila pred djecu.⁷⁵ Predstava *Opera za tri groša* koncipirana je kao kombinacija igre živih glumaca i lutaka. Takve kombinacije šezdesetih godina su u lutkarskim kazalištima bile učestale. Izravan kontakt čovjeka i lutke je rezultirao čitavim nizom novih odnosa te neobičnih i duhovitih situacija. Za realizaciju takve predstave potreban je dobar glumac koji će imati, pokraj lutkarskih, i glumačke sposobnosti jer se radi o “dva sasvim različita medija”.⁷⁶

Na kraju spominjemo i novog redatelja koji je šezdesetih godina najavio svoj dolazak u Kazalište lutaka. Naime, Abdulah Seferović je na scenu postavio bajku Branka Ćopića *Mačak Tošo* (1963.), koju je ujedno i dramatisirao. Tekst se istaknuo nenametljivim dijalogom koji je Seferović obilatno iskoristio.⁷⁷ Bila je to njegova prva režija u kojoj je dobro znao što hoće pa je predstava bila razigrana, a neke scene su bile tako dobro riješene da su predstavljale novinu u zadarskom lutkarskom izrazu.

6.

Kritičari se u svojim napisima osvrću na scenografiju i na izgled lutaka samo jednom ili dvjema rečenicama kako bi komentirali je li nešto ispravno ili neispravno, odnosno je li ili nije zadovoljilo. Zbog toga je vrlo teško rekonstruirati scenografske zahvate iz novinskih napisa, a osim toga, nije sačuvano ni mnogo fotografija. Možemo pretpostaviti kako scenografi nisu bili važni kada ih kritičari nisu ni primjećivali. Scenograf za prvu predstavu u Kazalištu lutaka u Zadru bio je Marijan Trepše. Od osnutka pa sve do 1955. kao scenografi se spominju: Grgo Lasan, Gabrijel Horvat,⁷⁸ Sabrija Biser,⁷⁹ inž. V. Linardović te Bruno Paitoni i Mile Gatara.

Zadra, br. 551, 3. 3. 1962. U svakom trenutku imala je osjećaj za mjeru. Iako je u nekim scenama morala “vješati lutke”, baš u ovom vješanju postigla je najveću komičnost jer su viseće lutke, iako izvan neposrednog domašaja, i dalje zadržale atribute vitalnog i uvjerljivog jer su živo reagirale na konopu.

⁷⁵ R. DOBRA, “*Psić i mačka*. Prva ovogodišnja predstava”, *Glas Zadra*, br. 580, 29. 9. 1962.

⁷⁶ nn, “Prva ovogodišnja premijera u Kazalištu lutaka. *Opera tri za groš*.”, *Glas Zadra*, br. 632, 19. 10. 1963.

⁷⁷ R. D., “Zrela dječja izvedba. Bajka *Mačak Tošo* Branka Ćopića na sceni Kazališta lutaka u Zadru”, *Glas Zadra*, br. 611, 25. 5. 1963.

⁷⁸ Ljudevit GEROVAC, “*Pospanka i zmaj*”, *Glas Zadra*, br. 96, 21. 3. 1953. Gabrijel Horvat je za predstavu *Posanko i zmaj* J. Bukše i u režiji Mile Gatara napravio scenografiju vrlo ugodnih boja i fino izrađenih detalja. Nastudirana predstava dobila je doličan scenski okvir.

⁷⁹ Sabrija Biser je za predstavu *Toporko i tri župančića* napravio realističku scenu. B. P., “Uspjela peta premijera u Kazalištu lutaka u Zadru”, *Glas Zadra*, br. 154, 29. 5. 1954.

Grgo Lasan je potpisao scenografiju za predstave *Snjeguljica i sedam patuljaka* te *Ivica i Marica*. U predstavi *Snjeguljica i sedam patuljaka* dočarana je uvjerljivo sredina u kojoj se bajka odigrava,⁸⁰ što bismo mogli razumjeti kao naturalističku inscenaciju koja kopira glumačko kazalište. U predstavi *Ivica i Marica* Grgo Lasan je izradio posebnu scenografiju. Prvom slikom dominira skromna kućica, druga slika predstavlja gustu šumu, a treća kuću u kojoj stanuje vještica.⁸¹ Pretpostavljamo kako nije svaka predstava imala svoju scenografiju, već su se koristile zajedničke kulise.

Scenograf iz Narodnog kazališta u Zadru Zdenko Venturini, koji nije scenograf zanatlija nego scenograf umjetnik, potpisuje sve scenografije od 1955. do pojave Branka Stojakovića.⁸² Venturini “ispravno shvaća modernu scenografiju samim time što se istinski i pošteno uživljava u svoj rad, iskreno osjeća likovnu vrijednost i posjeduje solidno znanje”.⁸³ Nemamo mnogo podataka o njegovim inscenacijama lutkarskih predstava pa ćemo uz pomoć opisa scenografija iz glumačkih predstava pokušati rekonstruirati kakav je bio njegov scenografski nerv koji se vjerojatno prebacivao i na lutkarski izraz. Venturini je uz minimalna scenska sredstva stvarao veoma uspješne stilizirane inscenacije. Pročišćenu, oduhovljenu scenu reducirao je na bitne elemente.⁸⁴ Osim toga, pokazivao je širinu svojih mogućnosti prema zahtjevima scenske radnje. Sve postavljene zadatke, od onih jednostavnih do kompliciranih, rješavao je s jednakom ljubavlju i razumijevanjem. I sam je kazao kako je u malim kazalištima, gdje nema većih materijalnih mogućnosti, potrebno “da se bilo kakav interes zamijeni žarom, a taština združi sa savješću. Kolektiv i zajedništvo treba biti snaga i uporište”,⁸⁵ a upravo je ovaj moto nosio zadarske lutkare na početku stvaralaštva.

⁸⁰ Prema I. IVEZIĆ, “*Snjeguljica i sedam patuljaka*. U zadarskom Kazalištu lutaka”, *Glas Zadra*, br. 59, 28. 6. 1952. Lasan je pokazao dobar osjećaj za sklad boja i proporcije; A. K., “*Kobilić i lakat brade pedalj muža*”, *Glas Zadra*, br. 358, 17. 5. 1958. Inscenacija Grge Lasana za predstavu *Kobilić i lakat brade pedalj muža* bila je u skladu s događajima, a naročito je čarobno djelovala pećina.

⁸¹ n. n., “*Ivica i Marica*, premijera u Kazalištu lutaka”, *Glas Zadra*, br. 76, 25. 10. 1952.

⁸² Po nekoliko rečenica o inscenaciji Zdenka Venturinija pronalazimo u novinskim člancima: M. PETRIČIĆ, “Baš-čelik, peta premijera u Kazalištu lutaka”, *Glas Zadra*, br.188. 22. 1. 1955.; M. PETRIČIĆ, “*Tri djevojčice*. Još jedno uspjele ostvarenje u Kazalištu lutaka”, *Glas Zadra*, br. 197, 26. 3. 1955. Inscenacija za predstavu *Tri djevojčice* zavrijedila je sve *superlative*; T. KUMAR, “Širolina, *Biserka i sestrice*”, *Glas Zadra*, br. 356, 26. 4. 1958. Scenografija za predstavu *Biserka i sestrice* je sasvim u skladu s djelom. Živopisno je dočarao sliku čarobnog vrta malih patuljaka, zatim pećinu kao drugi ambijent i zamak.

⁸³ O. G. “Akademska slikar Zdenko Venturini kao scenograf”, *Zadarska revija*, br. 1., 1957.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Zdenko VENTURINI, “Nešto o protekloj sezoni narodnog kazališta u Zadru”, *Teatar*, god. 1., br. 3., 1955.

Prvim scenografijama Branko Stojaković je pokazao smisao za sklad i ljepotu i za praktična scenska rješenja. Naime, one je znao na jednostavan način dočaravati scenski prostor za bajku.⁸⁶ Veoma uspješno je izveo kompliciranu inscenaciju u predstavi *Mačak u čizmama* i tako pokazao da od njegove mladosti možemo još mnogo toga očekivati.⁸⁷ O prvim scenografijama Branka Stojakovića također nemamo puno podataka.⁸⁸

O lutkama se nije uopće pisalo u novinskim napisima pa pretpostavljamo kako su postojali nekakvi standardi koje su lutke trebale zadovoljiti ili pak novinari o lutkama nisu ništa znali. Lutke je za sva kazališta u Hrvatskoj izrađivao Željko Markovina,⁸⁹ a poznato je kako je Bruno Paitoni iz Pariza donio ručnu lutku *guignol*,⁹⁰ odnosno da je kao student u Parizu glumio u jednom guignolskom kazalištu. Zvalo se to tada princip “čistog Guignola”.⁹¹

⁸⁶ M. PETRIČIĆ, “*Trnoružica*, osma premijera u Kazalištu lutaka”, *Glas Zadra*, br. 200, 4. 1955.

⁸⁷ M. PETRIČIĆ, “*Mačak u čizmama*, deveta premijera Kazališta lutaka u Zadru”, *Glas Zadra*, br. 204, 14. 5. 1955.

⁸⁸ M. PETRIČIĆ, “Završena je sezona u kazalištu lutaka, premijera *Cvilidrete*”, *Glas Zadra*, br. 262, 30. 6. 1956. Petričić kaže kako je scenografija ostvarila ugodan ambijent u kojem se odigrava čarobna igra *Cvilidrete*. Za predstavu *Branka Neveljanka* vrlo ukusnu inscenaciju potpisuje Branko Stojaković, koji se 1960. upravo vratio iz vojske. Njegov talent, po mišljenju kritičara, potvrđuje i činjenica što je kao vojnik bio ilustrator u redakciji izdanja *Za Domovinu*. T. KUMER, “*Branka Neveljanka*, Igrokaz u tri čina Mladena Širole”, *Glas Zadra*, br. 452, 19. 3. 1960.

⁸⁹ O lutkama Željka Markovine više u: Livija KROFLIN, *Zagrebačka zemlja lutkanija*, Međunarodni centar za usluge u kulturi, Zagreb, 1992., 37 – 38; i Lj. Jelisavac, “Čarobnjakova sobica”, <http://www.matica.hr/Vijenac/Vij196.nsf/AllWebDocs/UVIDI> (9. 10. 2001.)

⁹⁰ B. PAITONI, “Kazalište lutaka u Zadru”, 711. “Imamo moderniziranu lutku Guignol s pokretnom glavom, a lutke su pokretane tankim čeličnim štapićima pomoću druge ruke glumca. Glava i ruke lutaka su kaširane, dok je odijelo krojeno od iskusnog krojača. Postavljeno je na naramenice, kroz koje prolaze drvena osovina radi okretanja glave. Na ramenice je pričvršćena košuljica koja služi lutkaru kao zaslon za šaku s kojom drži i animira lutku. Visina lutke je 60 cm. Takva lutka se drži u ruci pa je lakše ujednačiti rad ruku i govora. Lutkar uspijeva mnogo vjernije kreirati lik vlastitom glumom, prenoseći preko svoje ruke spontano na lutku vlastite pokrete i 'način', zaključio je Paitoni.

⁹¹ *Zadar 1944. – 1954.*, 175. “Koristili su tehnički napredak zagrebačkog kazališta lutaka i postepeno prešli na sistem guignola sa štapićima za ruke i sa pokretnom glavom lutke. Ovo novo tehničko usavršavanje mnogo pomaže glumcu u većem oživljavanju lutke.” Milan ČEČUK, *Zagrebačko Kazalište lutaka 1948. – 1973.*, Zagrebačko kazalište lutaka, Zagreb, 1974. Publikacija nije numerirana. Neposredno nakon Drugog svjetskog rata Vlado Habunek s Družinom mladih je osnovao kazalište lutaka u kojima su se prvi put upotrebljavale ručne lutke; n. n., “*Ivica i Marica*, premijera u Kazalištu lutaka”, *Glas Zadra*, br. 76., 25. 10. 1952. “Lutke za predstavu *Ivica i*

Prije kraja prvog desetljeća djelovanja Kazališta lutaka u Zadru lutke Željka Markovine su postale zastarjele i nezanimljive.⁹² Lutke je uglavnom izrađivao Markovina, samo se jedanput spominje Ivan Blažinić, scenograf iz Narodnog kazališta, koji je za predstavu *Kuhar Miško* napravio lutku žabljeg kralja i kuharskog pomoćnika. Kao zanimljivost se navodi kako su lutke otvarale usta dok govore.⁹³

Na početku rada Kazališta lutaka u Zadru nalazimo programski listić manjeg formata, koji ima funkciju plakata.⁹⁴ Prva predstava koja je imala kazališni listić jest *Pionir Grujo*.⁹⁵ Prvi plakati bili su inače svedeni na novinski listić s osnovnim podacima o predstavi i glumcima, točnije letak ispunjen tekstom, kojemu se s vremenom dodaju ilustracije.⁹⁶

U kazališnoj sezoni 1955./56. nalazimo kazališni listić istoga formata.⁹⁷ Uz sve navedene podatke o autoru, redatelju, scenografu i glumcima, ima i likovni dodatak. Radi se o ilustraciji u crvenoj boji lika Mickeya Mousea. Svi sljedeći programi rađeni su na isti način. Lik Mickeya Mousea zadržao se na plakatima sve do 1959. godine. Naime, na plakatu za predstavu *Mogli* (1959.) pojavila se prvi put *guignol*-lutka napravljena u maniri dječjeg crteža. Disneyev Mickey na prijašnjim plakatima i dječji crteži na neki će način stajati u osnovi budućeg Stojakovićeve scenografskog rada pri izradi znaka Kazališta lutaka u Zadru.⁹⁸

Iz plakata saznajemo da je predstava *Pravi prijatelj* Svetislava Bošnjakovića izvedena kao ispit "kursista" jer u podnaslovu stoji *Komad izvode glumci-lutkari osposobljeni na ovogodišnjem kursu*. Predstavu je režirao Mile Gatara, a kao

Marica je napravio Željko Markovina s mnogo umještosti koje su se dobro uklopile u ambijent koji je zamislio Grgo Lasan. Naročito je zanimljiva lutka čarobnjaka koja djeluje sugestivno i jezgrovito."

92 R. D., "Dječji igrokaz *Lutke male Kozete* na sceni Kazališta lutaka u Zadru", *Glas Zadra*, br. 607, 20. 4. 1963.

93 bp, "Dva igrokaza u kazalištu lutaka" *Glas Zadra*, br. 250, 31. 3. 1956.

94 Više o plakatu vidi u rukopisu Vedrane VALČIĆ, *Komunikološki aspekti plakata kazališta lutaka Zadar*.

95 Arhiv Kazališta lutaka u Zadru. Programski listić za predstavu *Pionir Grujo*, prosinac 1952. godine. U listiću su navedeni podatci o redatelju, scenografu, klavirskoj pratnji, glumcima, o izradi kostima i cijeni ulaznice.

96 Arhiv Kazališta lutaka u Zadru. Programski listić za predstavu godine navodi podatke o redatelju, scenografu, izradi scenske glazbe, imena glumaca, šaptača i inspicijenta te cijenu ulaznice.

97 Arhiv Kazališta lutaka u Zadru. Programski listić za predstavu *Princezino srdašće*, sezona 1955./56.

98 Vidi Antun TRAVIRKA, *Branko Stojaković*, Kazalište lutaka, Zadar, 1997.

zanimljivost navodimo podatak da on ne glumi u predstavi, ali se pojavljuje kao inspicijent.

Glumci su pokraj svojih uloga obavljali i druge poslove; čitamo na plakatima, pa tako saznajemo da je u predstavi *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* (1953.) glumac Duje Novaković, uz ulogu starca mljekara i prodavača košara, obavljao i ulogu inspicijenta. U istoj je predstavi Nevenka Filipović izrađivala, zajedno sa Željkom Markovinom, lutke i kostime. Da ne spominjemo Milu Gataru koji je priču dramatizirao prema romanu Ivane Brlić-Mažuranić za kazalište lutaka, režirao je, a osim toga i igrao glavnu ulogu postolara Majstora Mrkonje. Tijekom čitavih prvih dviju sezona u lutkarskom kazalištu Duje Novaković je, pokraj glumačkih zadataka, obavljao i zadatke inspicijenta te majstora svjetlosnih efekata. Kasnije će se pojavljivati u takvim ulogama Miljenko Milković. On je bio na popisu “kursista” koji su igrali predstavu *Pravi prijatelji* (1953.). Na tom istom popisu nalazi se i glumac Mirko Rodić koji će se pojavljivati kao inspicijent u predstavi *Srebrni papčić* (1954.). Negdje od 1956. počinju se diferencirati od glumačkih zadataka majstori pozornice, inspicijenti i majstori svjetlosnih efekata.

7.

Najveći uspjeh prvog desetljeća u radu Kazališta lutaka u Zadru je izvođenje predstave *Kekec* u Rimu 1961. na festivalu Union Internationale de la Marionnette 1961. (dalje, UNIMA), gdje su zadarski lutkari predstavljali lutkarstvo Jugoslavije. Predstavu je odabrao savjet za kulturu Narodne Republike Hrvatske iz Zagreba. Oni su imenovali jednog člana komisije, a bio je to redatelj Berislav Brajković, dok je ostalu dvojicu članova, koji su odlučili da će upravo predstava *Kekec* predstavljati Jugoslaviju na UNIMI, imenovalo Kazalište lutaka u Zadru. Bili su to Ante Kitarević, predsjednik Savjeta za kulturu Narodnog odbora Kotara Zadar i Grgo Oštrić, kulturni javni radnik iz Zadra. Pred njima je održana predstava *Kekec* i jednoglasno je odlučeno kako je ansambl sposoban nastupiti na festivalu u Rimu.⁹⁹ Jedini uvjet je bio da predstava ne traje duže od jednog sata. Predstavu *Kekec* režirao je Mile Gataru po tekstu Josipa Vendota, koji je dramatizirao Vojmil Rabadan. Inscenaciju potpisuje Branko Stojaković. Ansambl su činili: Nevenka Filipović, Melita Jukić, Marija Moković, Neda Galović, Mile Gataru, Karlo Šoletić i Ivo Musić.

⁹⁹ DAZD, NOOZ, A. z. 76/1, 14. 7. 1961., 03/1 6767.

Zadarski su se lutkari vrlo dobro pripremili za prvi međunarodni nastup, gdje su, pokraj održanih predstava, sudjelovali i u raspravama o aktualnim pitanjima lutkarske umjetnosti i njezinim utjecajima na estetski i moralni odgoj djece. U Rimu su Zadrani postigli veliki uspjeh, o čemu svjedoči mnogo priznanja stručnjaka i talijanskog tiska koji su pratili festivalske predstave. Nastupali su u poznatoj kazališnoj kući, drugoj po veličini u Rimu, "Teatro Valle". Nastupili su uz sam bok velikih lutkarskih imena kao što su Yves Jolye, Andre Tahone iz Pariza, Sergej Obrascov, Istvan Kiss iz Budimpešte, kazališna obitelj Ferrai iz Parme. Na stranicama talijanskog tiska najviše se pisalo o anonimnoj zadarskoj grupi i njihovoj izvanrednoj predstavi. Skraćenu verziju *Kekeca* su glumci izveli na talijanskom jeziku, a Vojmil Rabadan je za tu priliku preveo i prilagodio djelo za televiziju. Vješti zadarski glumci su u intenzivnim probama tijekom jednog jutra uvježbali skraćenu verziju. Predstavu su održali i u jugoslavenskoj ambasadi.

8.

Bruno Paitoni vodio je evidenciju posjećenosti svake predstave upisujući podatke u posebnu bilježnicu. U prvoj bilježnici smo našli popis predstava od početka djelovanja Kazališta lutaka u Zadru do 1957. godine. Za svaku izvedbu bi upisao kome se davala predstava, građanstvu ili školi, koliko je bilo djece i odraslih i koliki je bio "inkas". Svaka predstava je imala svoj broj.¹⁰⁰ U spomenutoj prvoj bilježnici nalazi se popis od 65 predstava, a netko je nadodao: "Što je s predstavama *Mogli, Hajka, Djed Mraz dolazi, Zemlja Dembelija, Branka Nevaljanka, Robinzo Kruzo, Prljavko i djed Mraz?*", koje je Paitoni, pretpostavimo, naprosto preskočio.

Paitoni je zapisao u prvoj rubrici naslov predstave, u drugoj piše tko je dramaturgizirao tekst, a u trećoj tko ga je uglazbio. Prema toj evidenciji, Mile Gatara je potpisivao dramaturgizaciju za devet predstava, a to su: *Šuma Striborova, Čudnovate zgode šegrta Hlapića, Lutak Pinokio, Mala Floramy, Čiča Tomina koliba, Toporko i tri župančića, Dva cvancika, Splitski akvarel, Kraljević i prosjak*. Po desetak dramaturgizacija potpisuju Vojmil Rabadan i Božidar Širola. Na kraju popisa se nalaze adrese Mladena Širole, Mile Gatara, Vojmila Rabadana. Posebnu rubriku činili su glazbenici. Milan Miljuš je napisao glazbu za 33 predstave i bio je glazbena pratnja uglavnom na svim

¹⁰⁰ Bilježnica se nalazi u arhivu Kazališta lutaka, do koje sam došla dobrotom Vedrane Valčić, na čemu joj zahvaljujem.

predstavama. Nikola Diklić napisao je glazbu za jedanaest predstava, Englebert Humperding za predstavu *Ivica i Marica* koju je dramatizirao N. Fulgosi. S jednom komponiranom glazbom su Davor Mladinov i Karlo Radinger, koji su radili u Narodnom kazalištu u Zadru, a spominju se još B. Krnic i Lela Horvat. Naravno, naveden je i Ivo Tijardović zato što su se na lutkarskoj sceni izvodile *Mala Floramy* i *Splitski akvarel*.

Na popisu izvedenih djela za 1955. godinu Paitoni je zapisao drugačije podatke. Zapisivao je naziv djela, autora, podrijetlo djela, je li domaće ili strano i premijeru. Pod rubrikom podrijetla djela zapisivao je autore dramaturgije ili adaptacije pa možemo vidjeti da je od 18 predstava koje su se izvodile u sezoni 1955./56. Mladen Širola adaptirao šest tekstova, Mile Gatara četiri i Vojmil Rabadan tri. Davali su samo jedno djelo stranog podrijetla. Riječ je o obnovi predstave *Loptica skočica* Jana Malika i bilo je devet premijera. Na drugom papiru za 1956. godinu piše kako je spomenute godine ukupno dano šest premijera i osam obnovljenih djela. Igrano je, kako kaže Paitoni, 56 “normalnih predstava”, još dvije sindikalne i tri od “novih tečajaca”. Bilo je nazočno 8025 djece i 692 odrasla gledatelja, a “inkas” je bio 233 625 dinara ili oko 3960 po predstavi. Ovom izvješću dodaje još i izvješće za cijelu sezonu 1955./56. i kaže kako je bilo devet premijera i devet obnovljenih, kako su ukupno izveli 112 predstava od kojih je 100 sindikalnih. Bilo je sto besplatnih posjetitelja, 17 901 dijete, odraslih 1472, a ukupni “inkas” 450 000 dinara od ulaznica i 21 000 izvan toga, pretpostavljamo od sponzorstva. Prosječni “inkas” po predstavi je bio 4255.

Prikaz rada Kazališta lutaka za 1957. Bruno Paitoni je napisao na drugačiji način. Na samom početku stoji kako je bilo ukupno devet premijera i šest obnovljenih djela koje navodi poimence, s podacima o imenu predstave, autoru, redatelju i glazbi. Na kraju izvješća piše kako su “kroz budžesku” godinu 1957. ukupno održane 102 predstave. Nije se moglo održati 15 predstava zbog azijske gripe, pomanjkanja struje, smrti Moše Pijade, zbog gostovanja u Zagrebu i nevremena. Posjetitelja je ukupno bilo 17 302, od toga djece 15 910. Ukupni “inkas” od predstava je bio 420 805 dinara, a po prvi put se navode gostovanja u Vrani, Biogradu, Pakoštanima i Zagrebu.

U izvješću za 1958. stoji kako, za razliku od prošle sezone, imaju pet predstava manje i jednu premijeru više te 2000 više posjetitelja. Zabilježeno je samo jedno gostovanje u Biogradu. Odigrano je šest potpuno novih premijernih djela, pet potpuno obnovljenih i šest obnovljenih.

Paitoni je za 1959. godinu na samo jednom papiru napisao prikaz rada Kazališta lutaka za vrijeme od 1. 9. do 31. 12. 1959. i prikaz rada Kazališta lutaka za “budžesku”

1959. godinu. Navodi tri nova premijerna djela, zatim premijerna djela koja su ranije bila prikazana i jedno obnovljeno djelo.

Zadnji godišnji prikaz je za 1960. godinu kada su prikazane četiri premijere, četiri obnovljene premijere iz prošlih godina i tri obnovljena djela iz prošle sezone.

9.

Na kraju prvog desetljeća rada u Kazalištu lutaka u Zadru dolazi do velikih sukoba između Bruna Paitonija i članova ansambla. Na temelju zaključka Savjeta za kulturu i nauku NO-a općine Zadar od 6. 5. 1961., donijeli su odluku o imenovanju komisije u svrhu ispitivanja nastale situacije u Kazalištu lutaka u Zadru u odnosu na kazališni savjet, direktora kazališta i glumački kolektiv.¹⁰¹ Savjet su sačinjavali: Eduard Bajlo, glumac Kazališta lutaka; Miodrag Gatalica, predstavnik sindikata glumaca; Ludvig Pelicarić, financijski inspektor; Zlatko Štokić, pravnik; Mile Filipi, predstavnik Kazališnog savjeta, i prof. Jerko Bezić, predstavnik Savjeta za kulturu i nauku NO-a općine Zadar kao predsjednik komisije.

Podatke o stanju u kazalištu saznajemo iz sačuvane molbe, žalbe i primjedaba na rad uprave Kazališta lutaka. Pismo je glumac Eduard Bajlo dostavio Sindikalnom vijeću grada Zadra, Kazališnom savjetu Kazališta lutaka, Općinskom komitetu SKJ – Zadar, Kotarskom komitetu SKJ – Zadar, Zlatku Štokiću, predsjedniku grada Zadra, te narodnom poslaniku Rikardu Sutloviću.¹⁰² U prvom poglavlju pisma, koje nosi naslov “Umjetničko poslovanje”, govori kako rad nije uopće vođen i samo zahvaljujući talentiranosti glumaca mogu predstavu odigrati do kraja. Iz predstave u predstavu likovi se ponavljaju, koncepcije predstava ostaju iste, tehnička sredstva su jednaka. Rad na probama sastoji se od “doći, sjediti, pročitati”, a ne od studioznog pristupanja ulogama i pripremi predstave. Proba počinje u sedam ujutro, a završava kada redatelj ode na svoj redoviti posao u 9 sati jer je “honorarac” u kazalištu. Teorijski se probe nastavljaju do 11 sati jer treba ispuniti radno vrijeme. Radi se kada honorarci imaju slobodne termine. Ispred publike se događaju umjetnički apsurdni. U prvom činu ulogu igra jedan glumac, a u drugom činu drugi, koji već igra jednu ulogu pa tako dolazi do nemoguće situacije da je glumac prisiljen biti sam sebi partner jer je

¹⁰¹ DAZD, NOOZ, A. z. 76/1, 03/1-4183/1-61.

¹⁰² DAZD, NOOZ, A. z. 76/1, 03/1-4183/1-61. Pismo se sastoji od pet gusto tipkanih stranica i podijeljeno je na četiri poglavlja: I. Umjetničko poslovanje ustanove, II. Dinarsko poslovanje, III. Honorarni rad, IV. Angažmani.

prvi glumac trebao otići na svoj redoviti posao. Navodi još jedan apsurd da u jednom činu ulogu igra muškarac, a u drugim i ostalim činovima igra ženu. Zaključuje kako se u deset godina rada teatar nije niti jedan korak pomaknuo, “nismo ničeg novog dali”. Tehnička sredstva su jednostavna i primitivnija, kao u amaterizmu i diletantizmu, jer je rasvjetom i ostalim tehničkim sredstvima “rukovodio bilo tko”.¹⁰³

Bilo je to doba kada se Kazalište lutaka profesionaliziralo, ali se u radu kazališta nije ništa promijenilo. Naime, bilo je zaposleno šest glumaca i nekoliko honorarnih koji su služili kao ispomoć.¹⁰⁴ Rad se prilagođavao prema mogućnostima honorarnih glumaca ili honorarnog redatelja Mile Gatara. Ono što se smatralo najvećim problemom je plaćanje honorarnog rada koji je bio skuplji za kazalište jer su doprinosi veći. Bruno Paitoni je i dalje vodio svoje kazalište na isti način kao i prije desetak godina.¹⁰⁵ Sam je raspisivao natječaj, sam potpisivao ugovore, sam dijelio umjetničke dodatke. Ignorirao je Kazališni savjet, Umjetnički savjet, sindikat. Ako se netko usprotivio, Paitoni je tražio da ga se smijeni jer je po njegovom mišljenju buntovnik i nameće se na mjesto direktora.¹⁰⁶

Nakon desetak godina pozornica je tražila modernizaciju, bilo je potrebno nabaviti opremu. Autor pisma se pita bi li bilo pametnije obnoviti pozornicu i

¹⁰³ Isto. Iz pisma saznajemo kako kolektiv nije šutio, nego se pobunio protiv lošeg rukovođenja boreći se za egzistenciju ustanove i za kvalitetan rad. Najviše primjedaba je imao na rad Nede Galović koja je radila u Kazalištu lutaka kao službenik i kao glumica.

¹⁰⁴ Prvi profesionalni glumci Kazališta lutaka bili su Marija Moković, Nevenka Filipović, Melita Jukić, Karlo Šoletić, Zvonko Festini i Bogumil Kleva. Prema T. MAŠTROVIĆU, *Hrvatsko kazalište u Zadru*, 217; --, “Prvi profesionalni glumci”, *Glas Zadra*, br. 446, 6. 2. 1960. Narodni odbor općine Zadar na svojoj sjednici od 29. 10. 1959. donio je rješenje o sistematizaciji radnih mjesta u Kazalištu lutaka Zadar, *Službeni list*, br. 1, 7. 1. 1959. Uprava Kazališta lutaka je od 1. ožujka 1960. sklopila posebne ugovore sa šest glumaca i jednim redateljem. U svibnju 1960. se trebao raspisati natječaj za još šest glumaca i za još četiri honorarna glumca lutkara.

¹⁰⁵ DAZD, NOOZ, A. z. 76/1, 03/1-4183/1-61. “Da li je itko vidio krajnju nedemokratičnost, krajnju samovolju jednog već penzioniranog sedamdesetogodišnjeg rukovodioca koji svjesno neće, ili nije u stanju, da se pokorava socijalističkim metodama rada. Čak i na traženje predsjednika da se sazove sjednica kazališnog savjeta jer problema ima i previše on odlučno odbija.”

¹⁰⁶ Isto. Sam direktor bez ičije suglasnosti napravio je nov angažman i potpisao ugovore za stalan i honorarni rad s nekim starijim i novim glumcima. Eduarda Bajla je proglasio buntovnikom i dezertrom, uskraćen mu je godišnji odmor i traženo je da vrati jednomjesečnu plaću. Bajlo u pismu dalje kaže kako se Paitoni najprije riješio Živka Prokića koji je principijelno među prvima uputio primjedbnu na rad direktora i neumjetničko poslovanje ustanove kao član SKJ-a, bez osobnog nadmetanja za bilo kakvu funkciju u toj ustanovi. Zatim se riješio Bogumila Kleve koji je također upućivao razne primjedbe na rad uprave. Bajlo kaže kako je sada on na redu, a sljedeće godine će to biti Karlo Šoletić. Naime, “bandu buntovnika i dezertera” sačinjavala su ova četvorica glumaca.

gledalište ili isplaćivati honorare i kupovati nepotrebne predmete. Kao nepotrebni predmeti navode se dva magnetofona koja nisu znali koristiti.¹⁰⁷

Pozornica je sa svim svojim potrepsčinama sasvim primitivna i manjkava, direktor nema smisla i nije pokazao zanimanje za to da se novac, koji se često puta razbacuje na nepotrebno, utroši u modernizaciju pozornice.¹⁰⁸ Glazbenik Milan Miljuš tvrdi kako poslije deset godina rada u kazalištu lutaka ne postoji "fundus glazbe". Glavni krivac je direktor koji nema nikakvog razumijevanja za potrebe glazbe i glazbenog odgoja djece. Potrebno je da Kazalište lutaka stvori fundus nota kako se ne bi dogodilo da u slučaju odlaska glazbenika predstave nemaju glazbu. Snimljena glazba na magnetofonskoj vrpici nikada ne odgovara potrebama predstava. Isto tako treba se odvojiti glazbeni redatelj i pratnja od kompozitora glazbe jer to nije jedno te isto, preporučuje Miljuš.¹⁰⁹

Nakon što je komisija pedantno, ozbiljno i objektivno ispitala činjenice, došla je do sljedećih zaključaka: da se sustav rada u osnovi treba izmijeniti, da se honorarni rad, koji je skuplji i štetan po ustanovu, treba ukinuti; da treba smijeniti direktora koji je nestručnim radom kočio napredak ustanove; da se povjeri rukovođenje Kazališta lutaka mlađem čovjeku kome ne će biti teško ići ukorak sa zahtjevima socijalističkog vremena; da se angažira bar jednog člana Saveza komunista Jugoslavije jer počevši od direktora, pa do posljednjeg tehničkog radnika, nitko nije član SKJ-a. Odluke ipak nisu usvojene i na početku nove sezone radilo se po starom.¹¹⁰

Analizu stanja u Kazalištu, otkada se profesionaliziralo, nalazimo u zapisniku sastavljenom na sastanku povjerenstva Sindikata podružnice Kazališta lutaka.¹¹¹ U tijeku jedne kazališne sezone direktor nije održao niti jedan sastanak s kolektivom, a glumci su samo slušali njegove naredbe koje se često puta kose sa "socijalističkim metodama" rada. Stare metode koje su se upotrebljavale prije profesionalizacije, postale su zastarjele ili, kako kaže Zvonko Festini, pogrešne. U kazalištu lutaka je bilo zaposleno šest glumaca i ni po čemu se nije vidjelo da su prešli u profesionalni teatar. Većinu glumačkih poslova bi trebali obavljati glumci koji su zaposleni u kazalištu, a honorarni glumci bi trebali biti samo ispomoć. Međutim, honorarni glumci su imali

¹⁰⁷ DAZD, NOOZ, A. z. 76/1, 03/1-4183/1-61.

¹⁰⁸ DAZD, NOOZ, A. z. 76/1, 13. 4. 1961., 03/1-4183/1-61.

¹⁰⁹ Isto.

¹¹⁰ DAZD, NOOZ, A. z. 76/1, 03/1-4183/1-61.

¹¹¹ DAZD, NOOZ, A. z. 76/1, 13. 4. 1961., 03/1-4183/1-61. Rad u kazalištu analizira Festini.

umjetničke dodatke ravne onima koji rade u Kazalištu lutaka, pa čak i više. Zvonko Festini direktoru Paitoniju zamjera kako favorizira pojedine glumce na štetu ostalih.¹¹² Nevenka Filipović je tvrdila kako rad s honorarnim suradnicima nije moguć zbog njihovih obveza. Malo zaposlenih ne može činiti profesionalno kazalište. Predlaže da se zaposli 3 – 5 stalnih profesionalnih suradnika tehničkog i umjetničkog osoblja. Kazalište lutaka se nije maknulo u umjetničkoj kvaliteti od osnutka, tvrdila je Nevenka Filipović.¹¹³

Najveće prepirke su nastale zbog isplaćenih honorara. Zvonko Festini tvrdi kako su glumci zaposleni u Kazalištu lutaka najzaslužniji za uspjeh predstave; međutim, honorarni glumci dobiju veći honorar od glumaca zaposlenih u Kazalištu lutaka. Smatra da bi honorarne glumce trebalo angažirati samo kada su nužno potrebni. Misli kako bi trebalo angažirati stalnog redatelja. Za rad Bruna Paitonija kaže kako je, po njegovom mišljenju, pogriješan od samog početka.¹¹⁴

Mile Gatara, stalni honorarni redatelj i član Kazališta lutaka od osnutka, obrazložio je probleme isplaćivanja honorara. Naime, Paitoni je isplaćivao honorare po osjećaju. Da bi ublažio nezadovoljstvo ljudi, izmislio je umjetnički dodatak koji je potvrdio NOO Zadar, odnosno Zdravko Artić. Dijelio je honorar po svom nahođenju, bez kriterija i bez savjetovanja. Ukoliko bi mu se tko zamjerio, a to su bili oni koji su prigovarali njegovom rukovođenju ili načinu financiranja, to bi mu dobro dolazilo da ga novčano kazni snižavanjem honorara. Nakon profesionalizacije zadržao je isti način stimuliranja honorarnih glumaca, iako mu je bilo sugerirano da se honorari drugačije isplaćuju. Svaku sugestiju je odbijao govoreći da je plaćanje honorara najbolji način da glumce drži u šaci. Gatara predlaže kako bi bilo najbolje odati Paitoniju priznanje za ono što je dobro uradio i dati mu zasluženi odmor.¹¹⁵

¹¹² DAZD, NOOZ, A. z. 76/1, 13. 4. 1961., 03/1-4183/1-61. Dok se za neke uloge smatralo da su samo "statističke", dotle su se nekim glumcima davale nagrade kao za naslovne uloge. Predlaže da se promijeni način rada i način rukovođenja.

¹¹³ DAZD, NOOZ, A. z. 76/1, 13. 4. 1961., 03/1-4183/1-61. U zaključku je predloženo da se predsjednica Kazališnog savjeta prihvati dužnosti direktora Kazališta.

¹¹⁴ DAZD, NOOZ, A. z. 76/1, 13. 4. 1961., 03/1-4183/1-61. Zvonko Festini navodi konkretne postupke Bruna Paitonija u radu s glumcima: "Paitoni daje Nedi Galović da 'uskače' u jednu mušku ulogu za koju je drug Bajlo potrošio skoro dva mjeseca rada, a ona je u stanju po mišljenju direktora spremiti istu ulogu za nekoliko sati. Tim više što je bila vrlo malo prisutna na čitaćim i mizanscenskim probama."

¹¹⁵ DAZD, NOOZ, A. z. 76/1, 13. 4. 1961., 03/1-4183/1-61. Mile Gatara dalje govori kako je još od 1953. nastojao kao redatelj direktoru preporučiti da se mnogo ne miješa u umjetnički rad. Odgovorio bi da je on umjetnički rukovoditelj ustanove, a mišljenje Mile Gatara samo mu ruši autoritet i ugled pred glumcima. Edvard Bajlo bio je tužen Kotarskom disciplinskom sudu zbog

Iz izvješća o radu komisije za ispitivanje nastale situacije u Kazalištu lutaka u Zadru,¹¹⁶ na čijem sastanku su bili nazočni članovi komisije: Eduard Bajlo, glumac lutkar, te Mile Filipi, član Kazališnog savjeta Kazališta lutka, možemo iščitati kako je završilo jedno razdoblje zadarskog lutkarstva. Naime, Filipi je obrazložio poteškoće koje su nastale u odnosima između tamošnjeg kazališnog savjeta te direktora s jedne strane i glumačkog kolektiva s druge strane. Potom su izvješće podnijeli financijski inspektor Ludovik Pelicerić i pravnik Zlatko Štokić. Ustvrdene su nepravilnosti u isplaćivanju umjetničkog dohotka, novogodišnjih nagrada i honorara honorarnim glumcima. Potom je ustvrđen nepravilan odnos između direktora s jedne strane te Umjetničkog i Kazališnog savjeta s druge strane. Paitoni nije omogućavao ni prvom ni drugom savjetu da aktivno vrše svoju ulogu kao organi društvenog upravljanja. Ovu činjenicu objasnio je predsjednik Umjetničkog savjeta Zvonko Festini i član Kazališnog savjeta Karlo Šoletić. U zaključku je stajalo kao je preveliki broj honorarnih glumaca, koje bi trebalo angažirati samo kada su nužno potrebni. Trebalo bi stimulirati rad stalnih glumaca. Potrebno je donijeti novi pravilnik i poslovnik Kazališta lutaka te promijeniti dotadašnji način upravljanja. Kazalištu lutaka potreban je novi rukovoditelj koji će znati uskladiti načelo društvenog upravljanja i direktorovu izvršnu vlast. Završilo je jedno razdoblje i otvoren je put za stvaranje drugačijeg lutkarskog kazališta.

Početak rada u Kazalištu lutaka u Zadru obilježen je velikim entuzijazmom svih sudionika u kazališnom procesu, kada su u stvaranju predstave “svi radili sve”, od redateljskog posla do inspicijenta. Bio je to početnički put pun pokušaja i pogrješaka, koji je završio profesionalizacijom Kazališta lutka. Na kazališnom putu između glumačkog i lutkarskog izraza, glumac iz Narodnog kazališta Mile Gatara stvarao je vlastiti put bez uporišta u tradiciji, a jedan pariški *guignol* izravno je došao u Zadar i spojio se s mediteranskim mentalitetom u porušenom poslijeratnom Zadru te udario temelj jednom posebnom lutkarskom izrazu koji je među teoretičarima lutkarstva prepoznat kao *zadarska lutkarska škola* ili *Gatarina škola*.

postupka prema direktoru, a optužba je glasila kako direktor ima pravo odrediti dužnosti glumca koje su u vezi s njegovim zvanjem, ali direktor može odrediti i drugi posao. Međutim, kada je Paitoni naredio Bajlu da rukovodi svjetlom, Bajlo je to odbio jer je to smatrao previše opasnim poslom i tako odbio poslušnost direktoru te bio kažnjen.

¹¹⁶ DAZD, NOOZ, A. z. 76/1, 13. 4. 1961., 03/1-4183/1-61, Rješenje broj 03/1-4183/1-1961 od 31. V. 1961.

Teodora V i g a t o

THE BEGINNINGS OF PUPPETRY IN ZADAR

Summary

In this paper, the author addresses the issue of the active operation of Zadar Puppet Theatre in the period between its founding in 1951 and its professionalisation in 1963. The first decade of puppetry in Zadar marks the work of its founder – stage manager and actor Bruno Paitoni, who had brought the *guignol* puppet directly from Paris to Zadar and organised puppet shows for the children of Zadar primarily for didactic reasons. Actors, stage managers, stage designers and musicians from the National Theatre, who had participated in shows as actors, stage managers or newspaper reviewers, had been involved in the establishing of Zadar Puppet Theatre. The author analyses specific staging, dramaturgical and puppet-master qualities of the puppet shows known under the name of “Gatara’s school”; she further mentions the first stage designs at Zadar Puppet Theatre, the first posters and the first acknowledgements the Theatre had received at its guest appearance in Rome. The conflict that arose between the founder and stage manager Paitoni and his team marked the end of a period; however, it also marked the beginning of new relations and new poetics at Zadar Puppet Theatre.

Keywords: Zadar, Zadar Puppet Theatre, Bruno Paitoni, Mile Gatara, 1951 – 1963.